

NEMIS ORIENTALISTI ANNEMARIE SCHIMMELNING BOBUR MIRZONING MADANIY MEROSIGA OID ILMIY IZLANISHLARI

*Abduraxmonova Dilraxon Kodirjonova,
Shokirova Zarnigor Majidxon qizi*
Namangan Davlat Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Annemarie Schimmelning Bobur va Boburiylar merosiga oid ilmiy qarashlari tahlil qilinadi, uning madaniy-estetik yondashuvi alohida urg‘u bilan ko‘rib chiqiladi. The Empire of the Great Mughals asari va Schimmelning boshqa islom madaniyati, tasavvuf va san‘atga oid ishlari orqali uning nemis sharqshunosligi doirasidagi o‘rni aniqlanadi. Shuningdek, Stephen Frederic Dale va Abraham Eraly kabi olimlarning tanqidiy fikrlari ham tahlil qilinib, Bobur merosini siyosiy, adabiy va madaniy jihatlarini bilan ko‘p qirrali baholash imkoniyati ko‘rsatiladi. **Kalit so‘zlar:** Bobur, Boburiylar, Mo‘g‘ullar imperiyasi, Annemarie Schimmel, Nemis sharqshunosligi, Boburnoma, Fors adabiyoti, Islom san‘ati, Sharqshunoslik, Tarixshunoslik

Kirish

Zahiriddin Muhammad Bobur – Hindiston hududida Boburiylar saltanatiga (G‘arb manbalarida “The Mughal empire”, ya’ni “Mo‘g‘ullar imperiyasi”) asos solgan tarixiy shaxs, buyuk temuriy mirzo bo‘lishi bilan birga, Markaziy va Janubiy Osiyo madaniy, adabiy va siyosiy tarixida muhim o‘rin egallagan mutafakkir sifatida ham dunyoga tanilgan. Uning merosi nafaqat harbiy va siyosiy muvaffaqiyatlari, balki adabiy ijodi, xususan “*Boburnoma*” kabi shoh asari orqali ham baholanadi. Shu sababli Bobur shaxsiga oid tadqiqotlar faqat faktologik tarix bilan cheklanmay, uni madaniy va intellektual fenomen sifatida talqin qilishga intiladi.

G‘arb ilmiy davralari va akademik an‘analarida, ayniqsa nemis sharqshunosligi doirasida Bobur merosiga nisbatan o‘ziga xos yondashuvlar shakllangan. Bu borada nemis sharqshunosi Annemarie Schimmelning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega. U Boburni oddiy zabt etuvchi hukmdor sifatida emas, balki adabiyot, estetik tafakkur va madaniyatni birlashtirgan shaxs sifatida talqin qiladi. Schimmelning bu yondashuvi Bobur merosini qayta baholash imkonini beradi va ayrim hollarda bahsli, subyektiv talqinlar uchun asos yaratadi. Mazkur maqolaning maqsadi – olim Annemarie Schimmelning Bobur va Boburiylar merosiga oid ilmiy qarashlarini tahlil qilish, uning yondashuvlarini boshqa olimlarning baholari bilan solishtirish hamda nemis ilmiy an‘anasining Bobur haqidagi tasavvurlarini yoritishdan iborat.

Annemarie Schimmelning ilmiy faoliyati

Annemarie Schimmel (1922–2003) XX asrning eng nufuzli nemis sharqshunos olimalaridan biri bo‘lib, islom madaniyati, tasavvuf, fors va turkiy adabiyotlar bo‘yicha keng qamrovli ilmiy izlanishlar olib borgan. U juda yoshligidayoq sharq tillariga qiziqish bildirgan va 19 yoshida Berlin universitetida islomshunoslik bo‘yicha doktorlik darajasini olgan. Keyinchalik u Marburg universitetida professor sifatida faoliyat yuritgan hamda Garvard universitetida ham dars bergan.

Schimmelning ilmiy faoliyati tarixiy voqealarni sof siyosiy kontekstda emas, balki madaniy va adabiy muhit bilan uzviy bog‘liq holda talqin qilishga asoslangan. U Sharq hukmdorlarini, jumladan Bobur va Boburiylar sulolasini, faqat zabt etuvchi imperatorlar sifatida emas, balki ijodkor, estetik did egasi va diniy-intellektual an‘analarning tashuvchilari sifatida ko‘rsatishga intilgan. Ayniqsa, u forsiy va chig‘atoy adabiy merosga katta e‘tibor qaratib, tarixiy shaxslarning o‘z-o‘zini ifodalash usullarini muhim ilmiy masala sifatida ko‘rib chiqqan.

Schimmelning yondashuvi g‘arb sharqshunosligida muhim burilish yasagan bo‘lsa-da, uning ba‘zi talqinlari ortiqcha romantizatsiya va tarixiy-siyosiy kontekstni yetarlicha hisobga olmaslikda tanqid qilingan. Shunga qaramay, u Bobur merosini madaniy va adabiy jihatdan qayta anglashda muhim ilmiy figura bo‘lib qolmoqda.

Annemarie Schimmelning Bobur merosiga oid izlanishlari

Annemarie Schimmelning Boburiylar davriga oid ilmiy qarashlari uning Mo‘g‘ullar imperiyasi madaniyati va adabiy hayotiga bag‘ishlangan umumiy tadqiqotlari doirasida shakllangan. Uning *The Empire of the Great Mughals: History, Art and Culture* asari Boburiylar tarixini an‘anaviy siyosiy-harbiy voqealar ketma-ketligidan tashqariga olib chiqib, imperiya merosini estetik, adabiy va diniy kontekstda talqin qilishga urinish sifatida baholanadi (Schimmel, 2004). Ushbu asarda Bobur shaxsi imperiyaning asoschisi sifatida emas, balki keyinchalik shakllangan madaniy an‘ananing boshlanish nuqtasi sifatida ko‘riladi.

Schimmel Bobur merosini, avvalo, Boburnoma orqali shakllangan adabiy va intellektual an‘ana bilan bog‘laydi. Uning talqinida Bobur o‘zini nafaqat hukmdor, balki yozuvchi, tabiatni kuzatuvchi va estetik did egasi sifatida namoyon etadi. Schimmel uchun bu jihatlar Boburning tarixiy ahamiyatini kuchaytiradi, chunki ular Markaziy Osiyo va Hindiston o‘rtasida shakllangan forsiy-turkiy madaniy makonning uzviyligini ko‘rsatadi (Schimmel, 2004). Shu sababli u Boburiylar imperiyasining keyingi madaniy yuksalishini — san‘at, me‘morchilik va adabiyotdagi rivojlanishni — Bobur shaxsiy dunyoqarashi bilan bilvosita bog‘laydi.

Biroq Schimmelning bunday madaniy-estetik yondashuvi barcha tarixchilar tomonidan birdek qabul qilinmagan. Masalan, Ohayo Davlat Universitetining sobiq professori islomshunos olim Stephen Frederic Dale Bobur biografiyasida uning shaxsiy hayoti, psixologik kechinmalari va siyosiy qarorlariga ko‘proq e‘tibor qaratadi. Dale Boburni

adabiy jihatdan muhim shaxs sifatida tan olgan holda, uning merosini asosan migratsiya, harbiy muvaffaqiyat va siyosiy moslashuv jarayonlari orqali tushuntiradi (Dale, 2018). Bu yondashuv Schimmelning madaniy uzluksizlikka urg'u beruvchi talqinidan farq qiladi.

Shuningdek, hind tarixchi va yozuvchisi Abraham Eraly Bobur va Boburiylar tarixini ko'proq real siyosiy kontekstda baholab, imperiya barpo etilishi jarayonidagi zo'ravonlik, harbiy strategiya va hukmronlik mexanizmlarini markazga qo'yadi. Eraly Schimmelning estetik va madaniy tasvirlarini muhim deb hisoblagan holda, bunday yondashuv siyosiy realliklarni ikkinchi darajaga tushirib qo'yishi mumkinligini ta'kidlaydi (Eraly, 2007). Bu tanqid Schimmel ishlariga nisbatan tez-tez uchraydigan e'tirozlardan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, Kaliforniya Universiteti tadqiqotchilari, Britaniya imperiyasining kolonial davri va Janubiy Osiyo tarixshunosligida faol bo'lgan amerikalik olimlar Barbara Metcalf va Thomas Metcalf ham Boburiylar, xususan, Bobur Mirzo merosini uzoq muddatli institutsional va ijtimoiy jarayonlar orqali tahlil qilish zarurligini ta'kidlaydilar. Ularning yondashuvida madaniyat muhim o'rin tutsa-da, u davlat tuzilmalari va jamiyat bilan uzviy bog'liq holda o'rganiladi (Metcalf & Metcalf, 2012). Bu pozitsiya Schimmelning ko'proq ramziy va estetik talqiniga muqobil ilmiy yo'nalish sifatida qaralishi mumkin.

Annemarie Schimmelning Bobur merosiga oid qarashlari uni fotih hukmdordan ko'ra, madaniy an'ananing asoschisi sifatida ko'rsatishga intiladi. Boshqa tarixchilarning tanqidlari esa Bobur shaxsini yanada murakkab va ko'p qatlamli tarixiy figura sifatida tushunishga undaydi. Ushbu qarama-qarshi yondashuvlar Boburiylar tarixini talqin qilishda nemis sharqshunosligi va xalqaro tarixshunoslik o'rtasidagi metodologik farqlarni yaqqol namoyon etadi.

Xulosa

Ushbu maqola Annemarie Schimmelning Bobur va Boburiylar merosiga oid ilmiy qarashlarini tahlil qilish orqali nemis sharqshunosligi doirasida shakllangan o'ziga xos yondashuvni yoritishga harakat qildi. Schimmelning ishlari Boburni faqat harbiy-siyosiy shaxs sifatida emas, balki adabiy, estetik va madaniy tafakkur egasi sifatida ko'rsatishga intilishi bilan ajralib turadi. Uning yondashuvi, ayniqsa Boburnomaga bo'lgan e'tibori orqali, Bobur shaxsini ichki kechinmalari, til sezgisi va madaniy dunyoqarashi bilan birga tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa Bobur merosini an'anaviy tarixiy narrativlardan tashqarida, kengroq madaniy kontekstda tushunishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, maqolada ko'rib chiqilganidek, Schimmelning estetik va adabiy talqinlari ilmiy jamoatchilikda bahs-munozaralarga sabab bo'lgan. Stephen Frederic Dale, Abraham Eraly hamda Metcalf kabi tarixchilar Bobur merosini ko'proq siyosiy,

institutsional va ijtimoiy jarayonlar bilan bog‘lab talqin qiladilar. Ularning fikricha, Boburiylar imperiyasining shakllanishi va barqarorligi faqat madaniy uzluksizlik orqali emas, balki murakkab harbiy strategiyalar, boshqaruv mexanizmlari va siyosiy moslashuvlar orqali ta‘minlangan. Bu tanqidlar Schimmelning yondashuvini inkor etmaydi, balki uni muayyan chegaralarda tushunish zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur qarama-qarshi yondashuvlar Bobur merosining ko‘p qatlamli tabiatini ochib beradi. Schimmel Boburiylar tarixini “ma’no va ramzlar tarixi” sifatida talqin qilsa, boshqa olimlar uni “hokimiyat va institutlar tarixi” doirasida tushuntiradilar. Har ikki yondashuv bir-birini to‘ldiruvchi ilmiy pozitsiyalar bo‘lib, Bobur shaxsini bir yoqlama baholashdan saqlaydi. Aynan shu jihat Boburiylar tarixini zamonaviy tarixshunoslikda muhim va dolzarb mavzuga aylantiradi.

Muxtasar qilib aytganda, Annemarie Schimmelning Bobur merosiga oid ilmiy ishlari nemis sharqshunosligining madaniy-estetik yo‘nalishini yorqin ifodalaydi. Uning qarashlari Bobur shaxsini chuqurroq va insoniyroq anglashga imkon bergan bo‘lsa, boshqa tarixchilarning tanqidlari ushbu yondashuvni muvozanatli ilmiy muhokama doirasiga olib kiradi. Bu esa Bobur va Boburiylar tarixini o‘rganishda ko‘p qirrali, tanqidiy va metodologik jihatdan boy yondashuv zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

References

1. Dale, S. F. (2018). Babur: Timurid Prince and Mughal Emperor, 1483–1530. Cambridge University Press.
2. Dale, S. F. (2009). The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids, and Mughals. Cambridge University Press.
3. Eraly, A. (2007). The Mughal World: Life in India’s Last Golden Age. Penguin Books.
4. Metcalf, B. D., & Metcalf, T. R. (2012). A Concise History of Modern India (2nd ed.). Cambridge University Press.
5. Schimmel, A. (2004). The Empire of the Great Mughals: History, Art and Culture. Reaktion Books.
6. Schimmel, A. (2011). Mystical Dimensions of Islam (35th Anniv. ed.). The University of North Carolina Press.
7. Schimmel, A. (1984). Calligraphy and Islamic Culture. New York University Press.